

АРХЕОЛОШКА И ЕПИГРАФСКА ИСТРАЖИВАЊА НИКОЛЕ ВУЛИЋА У НИШУ И ЊЕГОВОЈ ОКОЛИНИ

Сажетак: Никола Вулић (1872–1945), историчар, класични филолог и археолог, наставник на Београдском универзитету један је од најзначајнијих проучавалаца антике у Србији. Током свог вишедеценијског истраживања бројних локалитета на територији Србије Вулић је у неколико наврата посетио околину Ниша, обишао локалитете и пописао налазе из античког периода. Попис налаза је био од посебне важности за израду археолошке карте. На основу рукописне заоставштине као и објављених епиграфских споменика могуће је сагледати резултате до којих је Вулић дошао обиласком археолошких налазишта у Нишу и његовој околини.

Кључне речи: Никола Вулић, археолошки налази, епиграфски споменици, античко наслеђе

Никола Вулић је био наставник на Великој школи у Београду, потом и на Београдском универзитету и један је од најзначајнијих проучавалаца антике у Србији. Реч је о истраживачу чији су радови утемељили методолошке принципе критичког изучавања у области историје старог века, епиграфике и археологије. Вулић је био подједнако успешан и као наставник, али и као научник. Његова библиографија (550 научних радова, критика и приказа) показује да је био изузетно плодан истраживач.¹ Највећи део времена проводио је у кабинету где се у миру и тишини могао посветити књизи и праћењу савремене научне литературе на пољу античке историје. У научниковој рукописној заоставштини налазимо да је Вулић имао велики број пријатеља у целом свету са којима је одржавао редовну преписку, и од којих је добијао најновије научне публикације.² О својој посвећености науци и преданом кабинетском раду научник бележи:

„Ја сам рођен, чини ми се, за калуђера. У сваком случају за мене је самоћа. Највише од свега волим и увек сам волео, од раних дана, да се потпуно усамим

¹ Библиографија радова д-р Николе Вулића. Саставио Р. Марић, *Старинар* IX–X (1958–1959), XV–XXIV: In memoriam Nikoli Vuliću.

² НБС, Р 432/7, 47.

окожуен књигама. Друштво ме је растројавало, разговори умарали. Мој идол била је књига, да могу по цео дан читати и радити... На жалост, у последњим годинама читање ме умара и не могу да радим интензивније од пет-шест сати дневно. Често сам бесан због тога, јер има толико лепих књига које бих волео проучити и толико научних проблема који ме интересују³.

Вулићу су ипак била најзанимљивија археолошка истраживања, те стога летње распусте није користио за одмор, већ је организовао археолошка ископавања на локалитетима широм Краљевине СХС. У својим аутобиографским записима Вулић их се радо сећа:

„Моје археолошке екскурзије по земљи, по Србији и Македонији, Санџаку и на Дунаву, трајале су до сад читавих четрдесет година. Био је то веома напоран рад. Често се гладовало, или зебло, још чешће се патило од жеге; газио сам с опасношћу дубоке реке и прелазео врлетне планине, претурао споменике стотине кила тешке, спавао на тврдој земљи, више пута стављао живот на коцку. Не жалим. Успеси су били дивни. особито су моја откопавања дала сјајне резултате: у Требеништу сам нашао архаичне гробове пуне злата и драгоцених уметничких предмета; код Скопља сам откопао огромно и раскошно римско позориште; на Дунаву сам почео испитивати римски *limes*“⁴.

Рад на прикупљању античких епиграфских споменика Вулић је започео са Антуном фон Премерштајном.⁵ Године 1899. њих двојица су четири недеље обилазили различите крајеве Србије. Том приликом пронашли су велики број нових римских споменика, објавивши их заједно са античким натписима који још нису били издати или њихова издања нису била задовољавајућа. У првом издању Античких споменика, Вулић и Фон Премерштајн су објавили споменике према обрасцу издања *Corpus Inscriptionum Latinarum*.⁶ Лема је садржала место налаaska, тренутну локацију споменика, податке о његовој величини и материјалу на ком је натпис уклесан. Уколико није било могуће дати фотографију натписа, доношен је цртеж споменика, а испод је долазило разрешење текста.⁷ Налази са рељефном декорацијом су посебно детаљно описивани.

Град Ниш двојица научника први пут су посетили 1899. године пошто су добили одобрење од команданта Николе Петровића да у војничком кругу старог града отпочну са истраживањима Тврђаве. У Нишкој тврђави су пронашли надгробне споменике и одредили да се извештај о броју споменика и скулптура пренесе у Народни музеј у Београду. Међутим, већ наредне године поменути експонати су нестали; Вулић је претпоставио да су били употребљени за рестаурирање главне

³ НБС, Р 342/2а, 5.

⁴ НБС, Р 432/2, 8.

⁵ Н. Вулић, А. фон Премерштајн, Антички споменици у Србији, *Споменик XXXVIII*, (1900), 15–18.

⁶ Вулић, Премерштајн, *Споменик XXXVIII* (1900), 15.

⁷ Вулић, Премерштајн, *Споменик XXXVIII* (1900), 15–18.

градске капије.⁸ Он је срећом натписе преписао и објавио у Споменику те су нам остали сачувани. У исто то време двојица научника су посетила и Равну код Књажевца, где су открили велики број споменика које су касније и објавили у *Споменику* Српске краљевске академије.⁹ Вулић је, овога пута сам, поново посетио Ниш 1905. године када је начинио копије натписа до којих је дошао и том приликом је обишао и локалитете у околини града. У околини села Балајнца задржао се код рушевина за које је претпоставио да су остаци неког града, али није навео којег.¹⁰ Балајнац је привлачио пажњу археолога и много година касније и они су у даљим истраживањима полазили од резултата до којих је дошао Вулић.¹¹ Мишљење А. Јовановића, да се у античком периоду налазило важно војно утврђење остало је на нивоу хипотезе јер није потврђено ни најновијим археолошким истраживањима.¹²

Приликом обиласка Равне, Вулић је на једном брежуљку у близини локалитета пронашао остатке зидова.¹³ Мештани су веровали да су то остаци цркве и зато су их звали Св. Тројица. Вулић је на основу великог броја предмета из римског доба, пронађених на локалитету, установио да су зидине у ствари остаци римског храма. Све пронађене налазе је објавио и постарао се да буду допремљени у Народни музеј у Београду.¹⁴

Обилазећи поменути крај, Вулић је посетио и рушевине једног старог града који се налазио на врху брда Тилварош, преко пута рудника бакра. Зидове су открили сељаци који су на том месту копали, али било је мало остатака и на основу њих није се могло установити из ког периода је кастел. Вулић је код града пронашао један надгробни споменик из римског периода, на основу којег се није могло закључити да је и кастел римски, јер је споменик могао бити узидан у тврђаву као грађевински материјал.¹⁵

Локалитет у Равни Вулић је посетио и 1908. године о чему је поднео извештај Академији наука.¹⁶ Недалеко од римског храма открио је темеље зидова и остатке мање грађевине. Организовао је вађење више камених блокова за које се испоставило да садрже натписе. Пронашао је мноштво натписа и материјалних остатака, али је много споменика још увек било под земљом јер како Вулић каже „сељаци су прошле године слабо откопавали“.¹⁷ Суочен са таквим

⁸ Вулић, *Споменик* XXXIX (1903), 74–75.

⁹ НБС, Р 432/7, 68.

¹⁰ Вулић, *Споменик* XLVII (1909), 151.

¹¹ А. Јовановић, Археолошке белешке из касноатничког Наиса и околине, *Ниш и Византија* I (2003), 23–37; М. Милинковић, Нека запажања о рановизантијским утврђењима на југу Србије, *Ниш и Византија* III (2005), 163–182.

¹² Јовановић, *Ниш и Византија* I (2003), 36–37.

¹³ Вулић, *Споменик* XLVII (1909), 161.

¹⁴ Вулић, *Споменик* XLVII (1909), 162.

¹⁵ Вулић, *Споменик* XLVII (1909), 164.

¹⁶ Годишњак СКА XXII (1909), 191–194.

¹⁷ Годишњак СКА XXII (1909), 193.

приликама Вулић је истакао да ће резултати у археологији бити већи тек када се буде почело са систематским ископавањима за која су била потребна већа новчана средства.

Током овог обиласка терена Вулић је попунио збирку отисака и фотографија грчких и римских натписа и рељефа.¹⁸ На тај начин је настојао да комплетира збирку споменика за коју је сматрао да ће бити корисна за изучавање историје Србије у римско доба. Будући да је био одличан познавалац грчког и латинског језика, оштроумног критичног духа и да је са великом сигурношћу допуњавао и интерпретирао натписе, корист од збирке споменика коју је сачинио и данас је велика.

Потврда да је Вулић обилазио Ниш и околину града у циљу посете локалитета, али и прикупљања података о материјалним остацима и епиграфским споменицима су необјављене белешке насловљене „Прилози за археолошку карту секција Ниш“, које су део Вулићеве рукописне заоставштине.¹⁹ Рукопис садржи попис свих места у околини Ниша које је Вулић обишао и у којима је пронашао налазе из римског периода. Локалитети су груписани, у зависности од територије на којој се налазе, у пет великих целина. Првој групи припадају села у околини Сврљига. Принцип навођења је увек био исти: назив места, шта је у њему пронађено, тачно место локалитета, шта је очувано и из ког периода су налази. Уколико се локалитет налазио на нечијем имању обавезно је наводио име власника имања, као и ситније налазе уколико их је било.²⁰ Натписе пронађене на овој територији објављивао је у Академијиним издањима *Споменика*.²¹

Другој групи припадају локалитети у Нишу и данашњим приградским насељима: Кравље, Хум, Комрен, Каменица, Доњи и Горњи Матејевац, Доња и Горња Врежина, Кнез Село и Малче.²² У Габровцу на брду „Камара“ на имању Душана Цекића откопани су темељи старохришћанске цркве и сачуван је натпис са Христовим монограмом који је Вулић објавио у *Споменику* LXXVII.²³ У Вукманову је у близини школе видео остатке римске гробнице и комаде новца из IV века. Вулић је указао на то да је сам обишао све локалитете и неке од покретних налаза прикупио и доставио Музеју у Нишу.²⁴ Осталим трима групама припадају локалитети у ближој околини Ниша, навођени на исти начин као и у претходним двама групама.²⁵ Пописао је и локалитете које је обишао у околини Сврљига: Нишевачку општину, села Бурдимо, Лалинац, Манојли-

¹⁸ Годишњак СКА XXII (1909), 194.

¹⁹ НБС, Р 467/76, I-V

²⁰ НБС, Р 467/76, I

²¹ Вулић, *Споменик* LXXV (1933), 72. натпис 207; Вулић, *Споменик* XCVIII (1941–1948), бр. 417.

²² НБС, Р 467/76 II

²³ Вулић, *Споменик* LXXVII (1934), 48–49, бр. 41.

²⁴ НБС, Р 467/76, II

²⁵ НБС, Р 382/2, 25. о налазима у Нишу и околини.

цу, Рибаре, Драјинац, Варош Извор, Кнез Село, Г. Матејевац, Малче. Забележио је основне податаке о налазима и начинио скице пронађених налаза.²⁶ На основу овако прикупљене грађе Вулић је предузео израду археолошке карте. Објављене су две секције археолошке карте на немачком језику: *Archäologische Karte von Jugoslawien, Blatt Prilep-Bitolj* (1937) и *Archäologische Karte von Jugoslawien, Blatt Kavadarci* (1938).²⁷

Међу значајнијим налазима са поменутих територија Вулић бележи остатке војних објеката и једну зидану гробницу према Хуму на месту званом „Рибник“. На падини Виника пронађени су остаци виле из II и III века и велика остава денара под остацима једне дрвене зграде.²⁸ Новац је кован од чистије легуре сребра, пронађен је у великим земљаним питосима и чува се у Народном музеју у Београду и Народном музеју у Нишу.²⁹ У Малчи је на месту „Улица“ 1 км северно до села 1910. откопана једна засвођена гробница о којој недостаје више података.

У четврту групу пописаних локалитета спадају Брзи Брод, Суводол, Бербатово, Доњи Барбеш, Гркиње, Гаџин Хан, Драшкова Кутина, Копривица, Јагличе, Чагровац, Челије, Миљковац, Краставче, Овсињинац, Шебет и Велики Вртоп.³⁰ У току летњих месеци 1935. и 1936. године Вулић је боравио у Нишу и надгледао археолошке радове на локалитету Брзи Брод и у Нишкој бањи. Током ископавања у Брзом Броду откривена је одаја са савршено урађеним мозаиком. Препорука еминентних археолога, међу њима и Вулића, била је да се мозаик конзервира тако што ће се над њим подићи конструкција од тврдог материјала. Вулић је изнео претпоставку да је одаја са мозаиком један део палате цара Константина, те би стога требало, након подизања конструкције над мозаиком, убрзано наставити ископавања.³¹ Заштитна зграда је подигнута 1939. године, а настављена су и ископавања која су потврдила Вулићеве претпоставке да се ради о репрезентативној грађевини.³² У Овсињинацу је откривен споменик са представом Трачког коњаника који је Вулић објавио у *Споменику* LXXV.³³

Одмах након што је основан Музеј у Нишу 1933. године Вулић је ин-

²⁶ НБС, Р 467/7 (2)

²⁷ N. Vulić, *Archäologische Karte von Jugoslawien: Blatt Prilep-Bitolj*. Jugoslavischer Ausschuss des Internationalen Verbandes der Akademien, Beograd, E. Pelikan, стр. 1–54 и једна карта; N. Vulić, *Archäologische Karte von Jugoslawien: Blatt Kavadarci*. Jugoslavischer Ausschuss des Internationalen Verbandes der Akademien, Beograd, E. Pelikan, стр. 1–23 и једна карта; N. Vulić, *Archäologische Karte von Jugoslawien: Kavadarci*. Издање Југословенског одбора Међународне уније академија. Београд 1938. *ЈЛС* V 295.

²⁸ НБС, Р 467/76, II

²⁹ П. Петровић, *Ниш у античко доба* (1999), 62–63.

³⁰ НБС, Р 467/76, IV

³¹ АНМ, Извештај Управе музеја Бану Моравске бановине, 8.09.1935.

³² А. Оршић Славетић, Археолошка истраживања у Нишу и околини, *Старинар* VIII–IX (1933–34), 303–310; П. Петровић, *Медијана резиденција римских царева* (1994), 29–34.

³³ Вулић, *Споменик* LXXV (1933), 54–55, бр. 171.

систирао да се предузму истраживања Равне и прихватио је да надзире археолошке радове на овом локалитету³⁴. У Равни су откопане грађевине, римски храм, остаци бедема, пронађени су надгробни споменици различите величине и облика из периода од I до III века н. е. Вулић је био иницијатор откупа споменика из Равне из круга касарне XIV пешадијског пука и њиховог преношења у нишки Народни музеј.³⁵ Године 1936. средствима Народног музеја откупљено је око тридесет споменика из Равне. Транспортовани су возовима о чему сведочи и фотографија из музејске архиве. Већину тих натписа из Равне Вулић је објавио у *Споменику* ХCVIII.³⁶

Вулић је обрадио и епиграфске споменике са подручја Ниша и први је научник који је указао на „натпис који говори о лику који се вежба у морнарској служби“.³⁷ На основу тог натписа Вулић је закључио да је на Нишави постојала мала пловна флота, што су потврдили и други научници много година касније.³⁸ Посебно поглавље у *Споменику* број XXXIX Вулић је посветио налазима скулптура. Највише их је пронађено у Виминацијуму и Равни.³⁹ Приложене су фотографије и детаљни описи нађених скулптура. Навођено је и у коликој мери су оштећене, где су пронађене и где се чувају, као и то да ли су негде већ објављиване.

Међу објављеним налазима из Ниша Вулић је посебно истакао бронзану статуу Зевса на престолу. Слична статуа је била пронађена и у Бугарској, а Вулић је указао да је нишки примерак велике уметничке вредности и да заузима посебно место међу сличним експонатима.⁴⁰ Објавио је и налаз сребрног печатног прстена пронађеног у Нишкој бањи. Од текста на прстену Вулић је успео да прочита само речи *Iste anulus*. У продужетку текста могло се још протумачити скраћеница SIG као sigillum, док је слова АВТ Вулић погрешно преписао.⁴¹ И. Поповић је у својој расправи *Arcadius signet ring from Naissus* показала да натпис на печатном прстену гласи : + *Iste anulus Arcadii sigillum*.⁴² Овај текст недвосмислено показује да је прстен припадао цару Аркадију.

Захваљујући преданом радом на прикупљању споменика Вулић је обезбедио и да мноштво налаза стигне у музејске збирке београдског, скопског и нишког музеја. Музеј у Нишу је основан 1933. године, а Вулић је отпочео археолошка ископавања у граду и његовој околини још почетком XX века.⁴³ Потврђена је и Вулићева сарадња са Музејским друштвом у Нишу које је под-

³⁴ Ж. Петровић, *Народни музеј у Нишу* 1933–2003, 74.

³⁵ АНМ, Документација Музејског друштва за 1935. (17 докумената), 27/II

³⁶ НМН, Архивска књига ред. бр. 6/58

³⁷ АНМ, Нишки музеј Банској управи о преношењу споменика, 27.03.1935.

³⁸ Петровић, *Ниш у античко доба* (1999), 52.

³⁹ Вулић, *Споменик XXXIX* (1903), 64–68; 77–78.

⁴⁰ Вулић, *Споменик ХCVIII* (1941–1948), 115, бр. 256.

⁴¹ Вулић, *Споменик ХCVIII* (1941–1948), 117, бр. 261.

⁴² I. Popović, *Arcadius signet ring from Naissus, Ниш и Византија V* (2007), 243–250.

⁴³ И. Љубомировић, *Никола Вулић – историчар антике* (2013), 96–98.

стицао и помагао у раду на оснивању Музеја.⁴⁴ Својим знањем и ауторитетом пружао је стручну помоћ Нишком музеју у свим делатностима. Едуковао је прву генерацију музејских радника, вршио је експертизу налаза и доставио је бројне публикације музејској библиотеци.⁴⁵

У архиви Нишког музеја је сачувано око петнаест писама, до сада необјављених која су део преписке између Вулића и Алексе Ненадовића, секретара Музејског друштва у Нишу.⁴⁶ Из писама се сазнаје да је Музеј излазио у сусрет захтевима Вулића, као и да је он увек био спреман да помогне раду Музеја. У Вулићевом писму од 24. фебруара 1934. године упутио је молбу Музеју да у циљу прикупљања натписа које је требало да објави у Корпусу, неко од његових сарадника сними и начини отиске у упијајућој хартији.⁴⁷ У одговору је председник Музејског друштва у Нишу, Милорад Чавдаревић указао Вулићу да је због нових правила у раду са музејским објектима потребно да достави податке о познанику који би извршио снимање и копирање упијајућом хартијом. Након достављених података Музеј је омогућио Вулићевим сарадницима у Нишу да у његово име начине отиске натписа, тако да је Вулић могао да их објављује и пре него што их је видео. Секретар Музеја Алекса Ненадовић у неколико наврата обратио се Вулићу са молбом да Музеју достави научне и археолошке публикације као и „Глас Академија наука“.⁴⁸ С обзиром на то да је Музејско друштво располагало минималним новчаним средствима није било у могућности да их набавља и публикације које је Вулић послао Музеју уведене су у инвентар књига и атласа.⁴⁹ Увидом у библиотечки фонд потврђено је да се публикације и данас чувају у библиотеци Народног музеја.⁵⁰

Јула месеца 1934. године у Музеј је доспео један споменик из Беле Паланке, на коме се први пут помиње име града Ремесијане и чији је препис А. Ненадовић одмах послао Вулићу. Он је превео натпис и у писму које је упутио Ненадовићу инсистирао је да се споменик који се налазио на приватном имању у Белој Па-

⁴⁴ Архив Народног музеја у Нишу, Просветно одељење Банске управе министру просвете 27.03.1933.

⁴⁵ АНМ, Извештаји и записници са одржаних редовних и годишњих скупштина Музејског друштва у Нишу бр. 184, 1935–1939.

⁴⁶ АНМ, Документи Музејског друштва у Нишу за 1934. (I) 29.01.1934–18.04.1934. бр. 179; Документи Музејског друштва за 1934 (II) 18.04.1934–27.06.1934. бр. 179; Документи Музејског друштва за 1934. (III) 28.06.1934–24.12.1934. бр. 179; Документација Музејског друштва за 1935. (17 докумената) бр. 18; Редовне седнице Музејског друштва (1933–1938) Документи везани за оснивање Музејског друштва (50 докумената) бр. 183.

⁴⁷ АНМ, Документи Музејског друштва за 1934. од 29.01.1934. до 18.04.1934, фасцикла бр. 179, бр. 188.

⁴⁸ АНМ, Документи Музејског друштва за 1934. (II) 18.04.1934–27.06.1934, фасцикла бр. 179, бр. 161.

⁴⁹ АНМ, Документи Музејског друштва за 1934. (III) 28.06.1934–24.12.1934, фасцикла бр. 179, бр. 248.

⁵⁰ Аутор дугује велику захвалност библиотекаркама Народног музеја што су му омогућиле увид у публикације.

ланци, што пре превезе у Музеј како би се сачувао од даљег пропадања.⁵¹ Вулић је радио и на изради археолошке карте за територију Ниша и суседних општина, за коју су му били потребни подаци о налазима античког новца из Ниша и његове околине. Због тога се обратио Музеју са захтевом да му доставе податке о музејским налазима новца и других експоната, али само оних за које су имали податке где су тачно нађени.⁵² У једном од писама које је упутио Музеју Вулић је прецизно навео шта је списак требало да садржи и то је табеларно и приказао.⁵³ Вулићу су били потребни и подаци о праисторијском добу и пошто је сазнао да је у Музеју било око 700 извештаја из Ниша и суседних општина о праисторијским налазима замолио је да му их доставе поштом.⁵⁴ У врло кратком року Вулић је добио из Музеја све тражене податке на чему им је посебно био захвалан.

Већину тих натписа из Равне Вулић је објавио у *Споменику* ХСVIII.⁵⁵ У писму упућеном А. Ненадовићу Вулић га је обавестио да ће у току летњих месеци те (1937) године „радо пристати да му прави друштво у Равни где ћу доћи и радити о свом трошку; све што има нека иде на откопавање“.⁵⁶ Вулићево писмо показује колика је била спремност научника да помогне Нишком музеју на чему му је управа била неизмерно захвална. Наиме, у многим музејским извештајима поред захвалности која је исказивана многим научницима увек је посебно истицано име Николе Вулића.⁵⁷ А. Ненадовић је писмима обавештавао Вулића о свим налазима који су у Музеј допремани са локалитета у Равни, при том наводећи и тачне податке о пронађеним предметима и инвентарни број под којим су заведени. Приликом Вулићеве посете Нишу он је фотографисао музејске предмете и објављивао их у издањима *Споменика СКА*. Вулић је обрадио и епиграфске споменике са подручја Ниша и први је научник који је указао на „натпис који говорио о лику који се вежба у морнарској служби“.⁵⁸ На основу тог натписа Вулић је закључио да је на Нишави постојала мала пловна флота, што су потврдили и други научници много година касније.⁵⁹

Вулићу су на археолошким локалитетима велику помоћ пружали и археолози-аматери, учитељи, свештеници али и понеки земљорадник одушевљен

⁵¹ АНМ, Документи Музејског друштва за 1934. (II) 18.04.1934–27.06.1934, фасцикла бр. 179, бр. 242, 244.

⁵² Редовне седнице Музејског друштва (1933–1938), Документи везани за оснивање Музејског друштва (50 докумената) фасцикла бр. 183, 786.

⁵³ АНМ, Редовне седнице Музејског друштва (1933–1938), Документи везани за оснивање Музејског друштва, бр. 183.

⁵⁴ АНМ, Редовне седнице Музејског друштва (1933–1938), Документи везани за оснивање Музејског друштва, 25/2 1036.

⁵⁵ НМН, Архивска књига ред. бр. 6/58.

⁵⁶ АНМ, Документација 1937–1939, 15.04.1937.

⁵⁷ АНМ, Извештаји и записници са одржаних редовних и годишњих скупштина Музејског друштва у Нишу 1935–1939, бр. 184.

⁵⁸ АНМ, Нишки музеј Банској управи о преношењу споменика, 27.03.1935.

⁵⁹ Петровић, *Ниш у античко доба* (1999), 52.

старицама. Управо је Душан Лазаревић, из села Равна, био један од Вулићевих најпоузданијих сарадника на терену.⁶⁰ Сарадња између Вулића и Лазаревића је почела 1925. године. Од тада је овај археолог-самоук, како га је Вулић називао, сакупио античке споменике са локалитета Тимакума и предавао их Вулићу који је након што би их обрадио, организовао њихов пренос у Нишки музеј.⁶¹ О Лазаревићу је Вулић говорио са дубоким поштовањем и сматрао га једним од својих најбољих сарадника аматера. Вулић је Музеј у Нишу упутио да се за сва обавештења и боравак у селу обраће Лазаревићу. Он је излазио у сусрет члановима Музеја, сакупио је важне предмете, прикупио је потребне податке и помагао Музеју и након Вулићеве смрти.⁶² Лазаревић је пред своју смрт, августа 1958. године, завештао својим потомцима да наставе да раде на обогаћивању музејских збирки.⁶³

Током ових обилазака терена Вулић је попунио збирку отисака и фотографија грчких и римских натписа и рељефа.⁶⁴ Наиме, управо га је предани рад на прикупљању римских старина препоручио Српској краљевској академији која га је одредила за свог представника у Међународној унији академија.⁶⁵ У овој организацији Вулићев рад је био врло цењен, те је стога изабран за члана председништва и на том месту ће остати до краја живота. Учествовао је у изради збирки *Corpus Inscriptionum Latinarum* и *Corpus Vasorum*, Археолошке карте и Речника средњовековног латинског језика.⁶⁶ Вулић је најинтензивније радио на корпусу латинских епиграфских споменика, у који је требало унети све нове натписе којих није било у берлинском *Corpus Inscriptionum Latinarum* и приложити издање старих натписа са територије Мезије, Тракије и Македоније. Значајни резултати могли су се постићи само систематским истраживањима која су изискивала знатна новчана средства. Ако се узме у обзир време у коме је Вулић живео и радио, ратни и међуратни период, није се могло рачунати на већа улагања у ову научну дисциплину. Ипак, помоћу расположивих новчаних средстава, неретко и уз сопствено финансирање организованих путовања, Вулић је успео да истражи неке од најзначајнијих локалитета у земљи. Резултати његових археолошких и епиграфских истраживања су имали одјека и у свету.

Захваљујући истрајности на прикупљању античких натписа Вулића можемо сматрати оснивачем епиграфике на нашим просторима. Највећи број натписа прикупио је на територији Македоније, где је вршио и опсежна археолошка истраживања. Објавио је и знатан број натписа из Виминацијума, Рав-

⁶⁰ Летопис Народног музеја у Нишу I књига, О оснивању и отварању историјско-етнографског музеја у Нишу, 16–17.

⁶¹ АНМ, Архивска књига ред. бр. 6/58.

⁶² АНМ, О оснивању и отварању Историјско-етнографског музеја у Нишу, 18.

⁶³ АНМ, О оснивању и отварању Историјско-етнографског музеја у Нишу, 19.

⁶⁴ Годишњак СКА XXII (1909), 194.

⁶⁵ Годишњак СКА XXXVI, (1927), 55, 95; Р. Марић, Никола Вулић, *Старинар* IX–X (1958–1959), XI–XII

⁶⁶ Н. Вулић, Установе Међународна унија академија, *ЈИЧ* II (1936), 412–413.

не, Ниша, Београда и осталих крајева Србије. Натписи које је Вулић прикупио и објавио били су од великог значаја за касније састављање *Inscriptions de la Mésie Supérieure*. Својим радом на овом пољу дао је значајан допринос истраживању античке прошлости наших земаља. Натписи које је објавио значајни су научним истраживачима који су их користили у решавању појединих проблема, али су их при томе и подвргавали критици и када је то било потребно мењали њихово читање.

Необјављени извори

Архив Народног Музеја у Нишу (= АНМ)

АНМ, Архивска књига ред. бр. 6/58.

АНМ, Документи Музејског друштва у Нишу за 1933. годину, бр. 178.

АНМ, Документи Музејског друштва у Нишу за 1934. годину од 29.01.1934. до 18.04.1934. бр. 179.

АНМ, Документи Музејског друштва у Нишу за 1934. годину од 18.04.1934. до 27.06.1934. бр. 179.

АНМ, Документи Музејског друштва у Нишу за 1934. годину од 28.06.1934. до 24.12.1934. бр. 179.

АНМ, Документација Музејског друштва за 1935. годину (17 докумената), бр. 180.

АНМ, Редовне седнице Музејског друштва (1933–1938); документи везани за оснивање Музејског друштва (50 докумената) бр. 183.

АНМ, Извештаји и записници са одржаних редовних и годишњих скупштина Музејског друштва у Нишу 1935–1939, бр. 184.

Фонд Николе Вулића, Народна библиотека Србије (= НБС)

НБС 432/2а-в

НБС 432/5 а-б

НБС 432/6

НБС 432/7

Литература

Вулић, Н. и А. фон Премерштајн. (1903). Антички споменици у Србији, *Споменик XXXIX*, 43–89.

Вулић, Н. и А. фон Премерштајн. (1909). Антички споменици у Србији, *Споменик XLVII*, 109–191.

Вулић, Н. (1909). Извештај о старинарским екскурзијама, *Годишњак СКА XXII*, 191–194.

Вулић, Н. (1933). Нови гробови код Требеништа, *Споменик LXXVI*, 1–31.

- Вулић, Н. (1936). Установе Међународна унија академија, *Југословенски историјски часопис* II, 412–413.
- Вулић, Н. (1941–1948). Антички споменици наше земље – Трачки коњаник и друге иконе из античког доба, *Споменик ХСVIII*, 1–339.
- Јовановић, А. (2003). Археолошке белешке из касноантичког Наиса и околине, *Ниш и Византија* I, 23–37.
- Летопис Народног музеја у Нишу I књига, О оснивању и отварању историјско-етнографског музеја у Нишу, 16–17.
- Љубомировић, И. (2013). *Никола Вулић – историчар антике*.
- Милинковић, М. (2005). Нека запажања о рановизантијским утврђењима на југу Србије, *Ниш и Византија* III, 163–182.
- Марић, Р. (1958–1959). In memoriam: Николи Вулићу, *Старинар* IX–X, 15–24.
- Оршић Славетић, А. (1933–1934). Археолошка истраживања у Нишу и околини, *Старинар* VIII–IX, 305–310.
- Петровић, Ж. (2003). *Народни музеј у Нишу 1933–2003*.
- Петровић, П. (1999). *Ниш у античко доба*.
- Поповић, И. (2007). Arcadius signet ring from Naissus, *Ниш и Византија* V, 243–250.

Irena Ljubomirović

ARCHAEOLOGICAL AND EPIGRAPHIC RESEARCHES OF NIKOLA VULIĆ IN NIŠ AND ITS SURROUNDINGS

Summary: Archeological excavations, conducted by Nikola Vulić, which lasted for several decades produced some very important findings. He visited several times Niš and the surrounding area. His list of findings was of particular importance for the creation of the archaeological map. On the basis of the written legacy and published epigraphs one can review the results to which Vulić himself came while visiting archaeological sites in Niš and the surrounding area. Vulić, during archaeological excavations, also worked on collecting monuments. With his many years work in many localities, he managed that many monuments reach the collections of Belgrade, Niš and Skopje Museums. Vulić's cooperation with the Museum Association in Niš was also confirmed, which work on foundin the museum he encouraged and assisted. Thanking to preserved correspondence of Nikola Vulić with Niš Museum, there may be a little more to say about their cooperation and Vulić's encouragement for founding of this institution. He educated the first generation of museum staff, conducted the findings expertise, advocated for founding of the ethnographic collection and provided a nuber of publications to the museum library.

Vulić processed epigraphic monuments in Niš as well and was the first scientist who pointed out to a label that talked about a character who is trained in the naval service. Based on this inscription, Vulić concluded that there used to be a small floating fleet

on the Nišava river, which was confirmed by other scientists many years later. During these site visits Vulić filled in collection of incuses and photographs of Greek and Roman inscriptions and reliefs. He participated in the creation of collections Corpus Inscriptionum Latinarum and Corpus Vasorum, Archaeological maps and Dictionary of Medieval Latin. Vulić worked most intensively on a corpus of Latin epigraphic monuments, where all of the new labels which were not included in the Berlin Corpus Inscriptionum Latinarum should be included and where the old labels' edition from the territories of Moesia, Thrace and Macedonia should also be attached. Vulić's dedicated work in the field of archeology and epigraphy is of great importance and is a contribution both to the national and world science. Significant results could only be achieved through systematic research that required considerable financial resources. If one takes into account the time Vulić lived and worked in, war period and period between wars, it was not possible to count on greater investments in this scientific discipline. However, with the available funds, often financing himself the organized trips, Vulić managed to explore some of the most important sites in the country.